

NOVA NARODNA ARHITEKTURA

BORIS MORSAN

Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
41000 Zagreb, Kačićeva 26

UDK 39: 72

Pregledni članak

Review

Primljeno 12. svibnja 1993.

Narodna arhitektura, u pravom smislu te riječi, je danas arhitektura gospodarskih i pomoćnih zgrada. U suvremenoj hrvatskoj seoskoj arhitekturi razvijaju se dvije različite tendencije: nasuprot pretencioznoj "novokomponiranoj" arhitekturi kuća za stanovanje razvija se nenametljiva i odmjerena arhitektura gospodarskih i pomoćnih zgrada. Tradicionalna narodna arhitektura dostizala je visoke domete podjednako na kućama za stanovanje i na gospodarskim zgradama. Taj razvoj prekinut je u novije doba zbog utjecaja profesionalne prakse u graditeljstvu i u pravnim propisima koji su tu praksu pratili. Propisi su graditelje obavezali na nabavljanje građevnih dozvola i projekata za kuće. Međutim, ta nametnuta praksa nosila je, u vrijeme kada se počela širiti na selo, u sebi već bolesti pojednostavljenog, površno shvaćenog i degeneriranog modernog pokreta u arhitekturi. U arhitekturi gospodarskih zgrada novi materijali potakli su, međutim, jedan novi razvoj s velikim bogatstvom originalnih rješenja. Arhitekti - neprofesionalci našli su tu svoj novi izraz, i možemo reći, snažili se ponovo u arhitekturi.

Ni jedan od autora ovdje prikazanih zgrada najvjerojatnije nikada nije ni na slikama vidio dobro projektirana djela arhitekata moderne. U svojim dvorištima, ovi samouki majstori arhitekture, nepogrešivim instinktom rješavaju kompleksne probleme i stvaraju vrijednosti kakve dostižu najbolji profesionalci. Istovremeno ti su isti majstori tragično izgubljeni u nespretnom dekoriranju i utjecaju slabijih profesionalaca kad traže rješenja za svoje domove.

Narodna arhitektura, u pravom smislu te riječi, je danas arhitektura gospodarskih i pomoćnih zgrada

U suvremenoj hrvatskoj seoskoj arhitekturi razvijaju se dvije različite tendencije: nasuprot pretencioznoj "novokomponiranoj" arhitekturi kuća za stanovanje razvija se nenametljiva i odmjerena arhitektura gospodarskih i pomoćnih zgrada. Tradicionalna narodna arhitektura dostizala je visoke domete podjednako na kućama za stanovanje i na gospodarskim zgradama. Taj razvoj prekinut je u novije doba zbog utjecaja profesionalne prakse u graditeljstvu i u pravnim propisima koji su tu praksu pratili. Propisi su graditelje

obavezali na nabavljanje građevnih dozvola i projekata za kuće. Međutim, ta nametnuta praksa nosila je, u vrijeme kada se počela širiti na selo, u sebi već bolesti pojednostavljenog, površno shvaćenog i degeneriranog modernog pokreta u arhitekturi. Tako degenerirana zahvatila je i nametnula se, na širokom prostoru narodnog graditeljstva, jeftinim tipskim projektima. (Slika 1)

Slika 1: Projekt iz kataloga: dvojna obiteljska kuća;
Katalog projekata "Naš stan", Beograd, 1988. s. 423

Prekidanje tradicionalne umjetnosti gradnje pratila je i primjena novih materijala - betona, betonskih bloketa, blok opeke, nove tvornički proizvedene stolarije itd. Upravo na primjeni novih materijala i konstrukcija dogodilo se razdvajanje na novokomponiranu arhitekturu i na arhitekturu u pravom smislu te riječi: u arhitekturu kuća za stanovanje primijenjeni su novi materijali i konstrukcije na način koji je nudila tipska, loše projektirana arhitektura degenerirane prakse. U arhitekturi gospodarskih zgrada novi materijali potakli su jedan novi razvoj s velikim bogatstvom originalnih rješenja. Arhitekti - neprofesionalci našli su tu svoj novi izraz, i možemo reći, snašli se ponovo u arhitekturi.

Gospodarske zgrade se ostvaruju direktno u materijalu, bez predložaka nacrtanih na papiru. Zbog toga se u tu arhitekturu ne prenose sheme i stereotipni oblici kakvi su zavlitali na tržištu "papira za građevne dozvole". Veliki problem degeneriranja stambene arhitekture naših sela upravo je u tome da se u beskraj reproducira mali broj nevješto komponiranih oblika. Dovoljno je sjetiti se uvijek istih, tehničkih i likovno najprimitivnijih

oblika dvostrešnih kosih krovova, trokrilnih prozora, otvora s lukovima i uskih balkona prema cesti, koji ničemu ne služe i nikad se ne koriste.

Noviji razvoj pokazuje nove oblike u degeneraciji te arhitekture: osnovne sheme kuća ostaju loše projektirana "profesionalna" arhitektura, ali se na nju dodaju obogaćenja u vidu pretenciozno projektiranih oblika i dekorativnih dodataka. To su dekorativna oploćenja kamenom ili keramikom na fasadama, različite žbuke, krovovi s prelazima u razne vrste mansardnih ili lažnih mansardnih oplošja, dimnjaci s dodacima, zidovi sa zaobljenim konzolama, dekorativne ograde itd. (Slike 2, 3)

Slika 2: Obiteljska kuća u okolici Samobora

Slika 3: Obiteljska kuća u izgradnji, okolica Samobora.

Ovakav razvoj pretencioznog i poluprofesionalnog novokomponiranog stila naročito dolazi do izražaja kod bogatijeg sloja investitora. Često se u toj arhitekturi mogu naći oblici koji svoje porijeklo imaju u raznim vrstama pučkih arhitektura drugih i drugačijih podneblja. Tako zapravo regionalizam, kao scenografsko oponašanje pučke arhitekture, sa svojim iskrivljenim oblicima ulazi, preko degenerirane profesionalne prakse, u seosku arhitekturu. Kod toga se nevjesto projektirani dijelovi kuća miješaju s improvizacijama samih izvođača uglavnom pod emocionalnim pritiskom potrebe za reprezentiranjem.

Nasuprot tome, gospodarske zgrade i dalje se grade nepretenciozno, inteligentno, svrsishodno i bez opterećenja koja nameće potreba za reprezentiranjem. Graditelji, koji kao da su na kućama za stanovanje htjeli slijediti nekakvu "modu iz grada", najednom postaju slobodni stvaraoci. Izvanredan senzibilitet za nove materijale i forme, proporcije, odnose konstrukcija i materijala pokazuju začuđujuću srodnost s mnogih visokim dostignućima u razvoju moderne arhitekture. Mimo svhovitog organiziranja tih zgrada i svrhovitog iskorištavanja građevnih konstrukcija, pažnju privlače izvanredne prostorne vrijednosti u komponiranju.

Stanovnici, graditelji, investitori i vlasnici kuća i parcela identificiraju se s prostorom, teritorijem i arhitekturom na simboličnim, emocionalnim i nesvjesnim nivoima. U kućama i preko kuća stanovnici raspolažu i barataju s prostorom ali se i ostvaruju u njemu. Identifikacija tijelo - prostor razmatra se čak i kao dio procesa projektiranja u nekim tradicijama arhitekture.¹ Lom između arhitekture stvorene za radne funkcije i spremišta i novokomponirane arhitekture za stanovanje ukazuje na dublji lom u nesvjesnom odnosu prema podijeljenim sferama života. U prvom redu na razbijeno jedinstvo između reprezentativne sfere života, na koju se veže predodžba o stanovanju, i rada na kućnim poslovima. Kod toga je stanovanje poprimilo reprezentativnu funkciju i postalo hipertrofirano i kičeno.

Na slikama 4 i 5 je gospodarska zgrada sa štagljem i štalom u selu Molvice u blizini Zagreba. Na toj zgradi su nivoi podova prilagođeni padu terena, ona određuje granicu dvorišta, a u pogledu kompozicije uravnoteženi dojam postignut je jednakom visinom sljemena na cijelom krovu. Posebno je, na toj kući, interesantno olakšanje i prelazak iz zidane građe u drvenu na najvišem i ujedno najmanjem dijelu kuće, koje kao konzola produžava nizanje masa. Lom između dvije okomito postavljene mase i unutarnji ugao fasade riješen je najjednostavnijim sredstvima: otvorom za sijeno ispod strehe na jednoj plohi, prozorom na drugoj i sa strehama na različitim visinama. Tako spretno prilagođavanje okolini teško je naći na kućama za stanovanje. Na njima prevladavaju sheme. Spretno provedena kompozicija ove gospodarske zgrade sredstvima koja su krajnje jednostavna i u najčišćem smislu arhitektonska - bez dekorativnih kompliciranja - može i školovane arhitekta podučiti o tajnama zanata.

¹ Vidi: Rossbach, s. 143, Rogić, s. 141

Slike 4 i 5: Gospodarska zgrada sa štagljem i štalom, Molvice kod Kerestinca.

Slika 6 pokazuje gospodarsku zgradu na kojoj je stvorena kompozicija sa otvorima različitog formata. Takav problem nije specifičan i nije čest u tradicionalnoj arhitekturi.

Slika 6: Gospodarska zgrada u okolici Samobora

Pogotovo ga nema izvedenog u materijalima kakvi su na ovoj kući. Ovdje je sve izvedeno jednostavno i s minimalno obrađenim materijalima. Fasada pruža ugođaj kakav su pružale kuće brutalista. Na slici 7 (str. 157) je primjer sličnog kompozicionog problema, s otvorima različite veličine postavljenih na različita mjesta na zidu, u Le Corbusier-ovoj palači pravde u Chandigarhu. Uz zgradu na slici 7, u istom dvorištu, sagrađena je kuća za stanovanje s jako izraženom težnjom da se fasada dekorira i obogati. Fasada je obložena plohamo kamenog mozaika, ograde su “dinamično” zakošene. U zadnje vrijeme se taj stil intenzivno širi okolinom Samobora i jugo-zapadnom okolinom Zagreba. (Slika 8, str. 157)

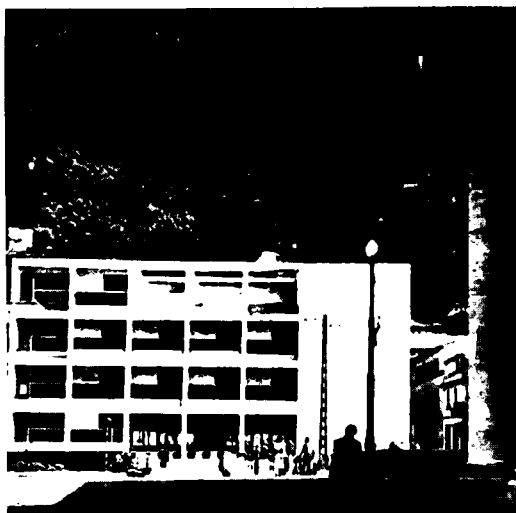
Okviri od armiranog betona, projektirani kao jasno izraženi motiv na fasadi, jedna su od značajnih tema moderne arhitekture koji se povremeno javlja kroz cijeli njen razvoj. (Slika 9, str. 158) Ovu temu često prati motiv u kojem se ploha, umetnuta u okvir, na dinamičan način i u drugačijem rasteru od formata okvira, dijeli na puna i prozirna polja. Takva ploha, podijeljena na izdužene pravokutnike i pravokutnike slične kvadratima, pojavila se spontano ovdje u seoskoj arhitekturi, gotovo kao posebni likovni motiv apliciran na fasadu. (Slika 10, str. 158) Za usporedbu na slici 11 (str. 159) pokazan je jedan od primjera teoretskog istraživanja u kojem se formati dijele na polja u Le Corbusierovom Moduloru.

Slika 7: Le Corbusier: Palača pravde, Chandigar, iz Le Corbusier, Oeuvre complite 1952-1957, W. Boesiger aux editions Girsberger - Zürich, 1957, s. 70

Slika 8: Obiteljska kuća u okolici Samobora

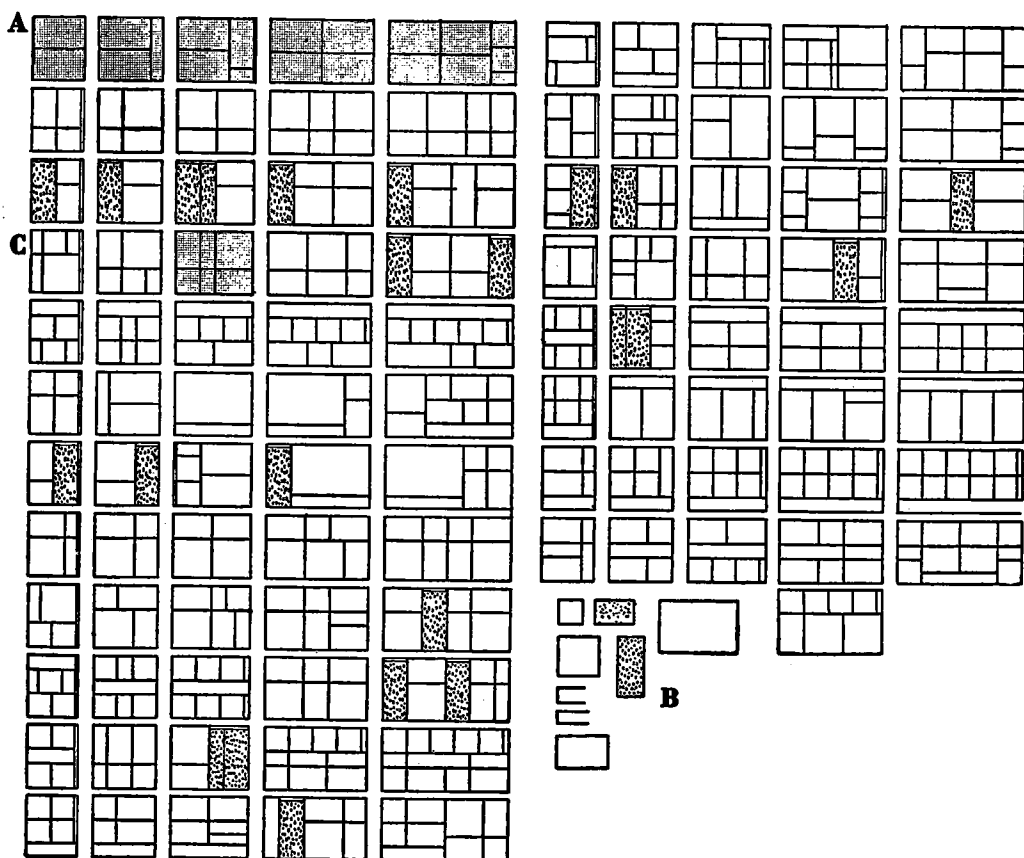
Slika 9: Giuseppe Terragni: Casa del Fascio, Como; iz Joedicke, J.: Moderne Architektur, Kromer, Stuttgart, 1969.; s. 21; sl. 75

Slika 10: Gospodarska zgrada, Molvice kod Kerestinca

Ni jedan od autora ovdje prikazanih zgrada najvjerojatnije nikada nije ni na slikama vidio dobro projektirana djela arhitekata moderne. U svojim dvorištima, ovi samouki majstori arhitekture, nepogrešivim instinktom rješavaju kompleksne probleme i stvaraju vrijednosti kakve dostižu najbolji profesionalci. Istovremeno ti su isti majstori tragično izgubljeni u nespretnom dekoriranju i utjecaju slabijih profesionalaca kad traže rješenja za svoje domove.

Najnovijim zakonom o gradnji u Hrvatskoj je ova arhitektura stavljena izvan zakona unatoč upozorenju koje je upućeno njegovim donosiocima i sastavljačima. Ako će se zakon dosljedno provoditi, i ako ga hitno ne ukinemo nastati će nenadoknativa šteta.

Slika 11: Le Corbusier, The Modulor, The M.I.T. Press, Cambridge, Mass. 1971, s. 97. Dio panela koje je kreirao de Looze.

LITERATURA

- BROWN, M.: *The Work of Rietveld architect*, A. W. Bruna & Zoon; Utrecht, 1958.
LE CORBUSIER: *Oeuvre complite 1938-1946.*, Les editions D'architecture Erlenbach - Zürich, 1946.
LE CORBUSIER: *Oeuvre complite 1952-1957.*, W. Boesiger aux editions Girsberger - Zürich, 1957.
LE CORBUSIER: *The Modulor*, The M.I.T. Press, , Massachusetts Institute of Tehnology, Cambridge, Massachusetts, and London, England, 1971.
JOEDICKE, J.: *Moderne architektur*, Kromer, Stuttgart, 1969.
KATALOG PROJEKATA, "Naš stan", Beograd, 1988.
ROGIĆ, I.: *Stanovati i biti*, Sociološko Društvo Hrvatske, Zagreb, 1990.
ROSSBACH, S.: *Interior Design with Feng Shui*, Dutton, New York, 1987.

NEW FOLK ARCHITECTURE

Summary

The new folk architecture in Croatia is today the architecture of rural farm and service buildings. Two tendencies are at work: in contrast to the pretensions "newly-composed" architecture of dwelling houses a unimposing and well moderated architecture of service houses is in a process of appearing. The traditional architecture reached its high range equally in dwelling houses and in service houses. This tendency was stopped under the influence of the professional building practice and in the legal regulations that followed this practice. The regulations obligated the builders to purchase the permissions for building and projects for houses this intruded practice brought, in the time spreading over the villages, the illness of simplified and superficially understood and degenerated modern movement in architecture.

In the architecture of farm and service houses new materials initiated a new development with a great number of original solutions. Architects - nonprofessionals found a new expression here, and we can say, found their way in architecture again. No one of the authors of the here presented houses presumably newer saw, even on pictures, well designed works of modern architects. In their yards, those autodidact masters of architecture, solve lead by their instincts, complex problems and produce values that can compared with the achievements of the best professionals.

In the same time the same masters are tragically lost in their clumsy decorating and influence of incapable professionals when they search for solutions for their homes.